

BİLİM AKADEMİSİ
www.bilimakademisi.org

COVID-19 Hakkındaki Bilimsel Araştırmaların Sağlık Bakanlığı'na Yapılacak Bildirime Tâbi Tutulması Sakıncalıdır

İçinde bulunduğumuz COVID-19 salgını bütün dünyanın hazırlıksız yakalandığı, biyolojik ve klinik özellikleri kadar, toplumsal ve ekonomik sonuçlarını öngöremediğimiz bir afettir. Bu afetle baş edebilmek için ilk şart bilimsel araştırmalarla virüsün ve salgının özelliklerini olabildiğince hızlı şekilde ortaya çıkarmaktır. T.C. Sağlık Bakanlığı'nın salgının erken safhalarında bir Bilim Kurulu oluşturması ve salgınla ilgili bazı isabetli tedbirleri Bilim Kurulu'nun tavsiyesiyle uygulamaya koyması kamuoyu ve bilim insanları tarafından takdirle karşılanmış ve güven vermiştir. Bu güvenin sebebi temelde bilime duyulan güvendir. Bu açıdan COVID-19 hakkındaki bilimsel yayınların desteklenmesi de ayrı bir önem arz etmektedir.

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünden Bakan adına tüm Valilikler- İl Sağlık Müdürlüklerine ve YÖK üzerinden bütün üniversitelere, yalnız sağlık bilimleri değil bütün bilimlerde çalışan tüm öğretim üyelerine ve Klinik Araştırmalar Etik Kurulları dahil bütün araştırma kurumlarına gönderilen 28 Nisan 2020 tarihli bir yazı¹ ile, bilim insanlarının '*yapacağı çalışmalarda ihtiyaç duyulan veriye ulaşımın kolaylaştırılması, gerektiğinde büyük seriler oluşturabilecek network oluşturulmasına destek verilmesi, çalışmalarını karşılaştırılabilir kılacak kavram birliğinin tesisi ve çalışmalar sonucunda ortaya çıkacak yayınların TÜSEB² yayın destek programına alınması amacıyla Bakanlığımız Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde "COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu"* nun kurulduğunu duyurmuştur.

Yazıya göre '[...] klinik araştırmalar dahil insanlar üzerinde yürütülecek tüm bilimsel çalışmalar ve retrospektif araştırmalar için etik kurul başvurusundan önce bu Komisyona bildirim yapılması

¹ Sayı : 60867207/605.99 /Konu : COVID-19 Konusunda Bilimsel Araştırma Çalışmaları

² Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (<https://www.tuseb.gov.tr/AnaSayfa/>)

gerekmektedir. Daha önce etik kurul izni almış COVID-19 konusundaki araştırmalar için de en geç 10 (on) gün içerisinde Komisyona başvuru yapılmalıdır.’

Sağlık Bakanlığı’nın amacının bilimsel yayını teşvik ve destek olduğu ifade ediliyor olsa da bu konuda seçilen yöntemin son derece sorunlu olduğu vurgulanmalıdır. Zira ilgili yazının, bu yazıda başvuru yapılması için gösterilen Web sitesinin³ ve başvuru için aranan formların incelenmesi sonucunda řu tablo ile karşılaşılmaktadır:

1. COVID-19 hakkında olgu sunumu yapılması hariç her türlü bilimsel araştırma için COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu’na başvuru mecburidir;
2. Bu Komisyon’un yeleri ve yetkinlikleri konusunda hiçbir bilgi mevcut değildir;
3. Bu Komisyon’un ilgili araştırma başvuruları hakkında hangi esaslara göre bir değerlendirme yapacağı ve değerlendirmenin kapsamı meçhuldür;
4. Bu değerlendirme sonucunda bir araştırmanın reddedilmesinin mümkün olup olmadığı meçhuldür. Ancak ilk uygulamalardan edinilen bilgilere göre ilgili Komisyon’un bazı başvurulara ‘uygun görülmediği’ yönünde dönüş yapması söz konusudur;
5. İlgili Komisyon’a başvuru yapıp bir geri bildirim alınmadan etik kurul başvurusu yapılamayacaktır;
6. Etik kurullar, Komisyon izni alınmamış başvuruları reddetmek durumundadır;
7. Başvuru Formunda istenilen bilgiler arasında araştırmanın konusu, veri toplama araç ve yöntemleri, elde edilen verilerin başka bir araştırmada kullanılmak istenip istenmediği, çok merkezli çalışmaya dahil olmak istenip istenmediği gibi gizliliği esas olan hassas veriler mevcuttur;
8. Başvuru sahibi, verdiği bilgilerin doğruluğu konusunda bir taahhütte bulunduğu gibi “*başvuru kabul sonrası tüm taahhütleri*” imzalayacağı hususunda ayrıca bir taahhütte bulunmaktadır. Ancak başvuru kabul sonrasında nasıl bir ek taahhütte bulunulacağı meçhuldür.

Aktarılan bu yaklaşım bilimsel araştırmanın özüne, amacına ve temel ilkelerine ters olduğu gibi son derece sakıncalıdır. Bilimsel araştırmalar bilinmeyi deney ve gözlemlerle öğrenmek ve sınamak için yapılır. Sadece COVID-19 gibi güncel ve hayati önem taşıyan konularda değil her konuda araştırma n izinden ve önyargıdan bağımsız olmalıdır ki bilinmeyi ve ngrlemeyeni serbestçe araştırabilsin, doğru ve işe yarar bilgiye ulaşabilsin. Bilimsel araştırmanın tek nihai yargıcı doğa, toplum ve insanla ilgili kanıtlanabilen gerçektir.

Araştırma başlamadan önce elbette 1.) insana, hayvanlara, çevreye zarar vermeme ilkesi temelinde etik olarak ve 2.) nerilen araştırmanın doğru bilgiye ulaşma yöntemleri, bilimsel dürüstlük ilkeleri

³ <https://bilimselarastirma.saglik.gov.tr/>

ve fizibilitesi açısından da etik ve bilimsel olarak değerlendirilebilir. Bunlardan birincisini zaten klinik araştırmalar için Sağlık Bakanlığı'nın ve hastanelerin etik kurulları yapmaktadır.⁴ İkinci alandaki değerlendirmeyi ise araştırma öncesinde araştırmacıların destek için başvurdukları kurumlar, mesela TÜBİTAK gibi kamu bilim ajansları, üniversitelerin araştırma fonları, araştırmayı destekleyen başka kamu ve özel sektör kurumları ve uluslararası kurumlar yapar.

Araştırma sonrasında ise önce sonuçların yayınlanması için bilimsel dergilerin başvurduğu uzman araştırmacı hakemler, sonra da o sonuçları kontrol eden, deneyleri tekrarlayan, çıkan sonuçların doğruluğunu sınavan başka bilim insanları değerlendirme yapar. Bütün bu süreçlerde değerlendirmeleri yapan kurul, panel ve hakemlerin sadece bilimsel liyakata göre seğilmeleri ve çalışmaları esastır. Bu süreçler bürokratik ve siyasi kararlarla yönetilirse sonuç verimsizliğe, yanlış bilgiye ya da doğru bilginin üretilmemesine, engellenmesine veya görmezden gelinmesine yol açar. Böyle sonuçlara dayanarak veya dayanmış gösterilerek yürütölen politikalar da topluma zararlı olur.

COVID-19 ile ilgili araştırmalar için öngörölen önden izin alma mekanizması tam da bu acil durumda araştırmalara bir kısıt getirmesiyle ulusal ve uluslararası projelerde gecikmeye yol açmaktadır. Ayrıca başta TÜBİTAK gibi araştırma destek kurumlarının var olan bilimsel değerlendirme mekanizmalarının önüne geçmektedir. Sağlık Bakanlığı bu acil durumda TÜBİTAK ile koordinasyon yerine kimler tarafından ne şekilde yürütöleceği açıklanmayan bir ek süreç getirmektedir. Üstelik bu süreç "*COVID-19 hastalığıyla ilgili olarak araştırmacılar tarafından başlatılması ve yürütölməsi planlanan klinik araştırmalar dahil insanlar üzerinde yürütölecek tüm bilimsel çalışmalar ve retrospektif araştırmalar için ...*" öngörölmektedir. Anlaşılan odur ki Sağlık Bakanlığı COVID-19 salgını ile ilgili matematik modelleme ve sosyal bilim saha araştırmalarını da kendi ön iznine tâbi kılmaktadır.

Unutulmamalıdır ki Anayasa m. 27 uyarınca "*Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.*" Ayrıca m. 130, f. 4 uyarınca "*Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler.*"⁵ Anayasal güvence altında olan bilim özgürlüğüne

⁴ Nisan ayı başında UNESCO IBC & COMEST tarafından yayımlanan bir [metinde](#), pandemi sürecinde bilimsel araştırmaların insanlık ve herkesin yararına yapılabilmesi için temel ilkeler hatırlatılmıştır. Burada da araştırmaların etik kurulların denetiminde yapılmasının önemi vurgulanmaktadır. Ancak, durumun aciliyeti göz önüne alınarak yine etik kurullar tarafından alınması gereken bazı önlemlerin global ölçekte uyumlu olması gereğine vurgu yapılmaktadır. Pandeminin yarattığı araştırma fırsatını değerlendirme çabası tüm dünyada önemli bir yayın patlamasına yol açarken, sağlam bilimsel kanıtlara ve hakem değerlendirmelerine dayanmayan yayınlardaki artış da bir bilgi kirliliğine sebep olabilmektedir. Bu alanda yayınlanan diğer önemli metinler ve bunların tercümeleri için bkz. <https://vprd.ku.edu.tr/etik-kurullar/>.

⁵ Anayasa Mahkemesi, E. 2018/105, K. 2019/71, 19.09.2019 "20. Anayasa'nın 27. maddesinin birinci fıkrasında 'Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir' denilmek suretiyle bilim ve sanat özgürlüğü güvenceye bağlanmıştır. Bu kapsamda akademik personelin de her türlü bilimsel çalışma yaparak bunları serbestçe öğrenme, öğretme, açıklayıp yayabilme ve her türlü araştırmayı

getirilecek herhangi bir sınırlamanın ancak yasa yoluyla olabileceği açıktır (AY m. 13). Sağlık Bakanlığı'nın bir yazısı ile bu tür sınırlama düşünülemez. Diğer yandan Sağlık Bakanlığı'nın ilgili yazısına gerekçe olarak sunduğu 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 57, 64 ve 279. maddeler bilimsel çalışmalarla ilgili olmayıp salgın hastalık durumunda sağlık personelinin bütün verileri Bakanlığa bildirme mecburiyeti ve özel ve kamusal hastanelerden veri toplama konusunda Bakanlığın yetkilerini düzenlemektedir. Oysa bilim özgürlüğüne getirilebilecek herhangi bir kısıtlamanın gerekçesi Anayasa uyarınca ancak “Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunmak”tır.

Dünyanın bilimsel açıdan gelişmiş tüm ülke ve bölgelerinde (ABD, Kanada, Birleşik Krallık, Avrupa Birliği) devletler Covid-19 pandemisiyle savaşta tıbbi, epidemiyolojik, sosyal, ekonomik ve insani araştırma projelerini desteklemek üzere yeni programlar açmakta, projelerin yürütülmesine yönelik rehberler yayınlamakta, değerlendirmeleri hızlandırmak ve yayınlanmalarını teşvik etmek için çabalar göstermektedir. Bunun tek istisnası olan Çin'de devletin araştırmaları sıkı bir şekilde denetlenmesine yönelik girişimleri vardır.⁶ Türkiye'de salgının sağlık, sosyal, beşeri ve ekonomik yönlerini araştırmaya yönelik projelere TÜBİTAK'ın erken dönemde destek vermesi akademik camiada olumlu yankı bulmuştur. Buna karşılık devletin farklı bir kurumunun (Sağlık Bakanlığı) dünyadaki özgür bilimsel araştırma geleneklerine aykırı bir şekilde projeleri önceden değerlendirme yoluna girmesi, uygulama hangi yönde olursa olsun, bilim camiasını tedirgin edecek ve özgür bilimsel araştırma ortamını zedeleyecektir. Bu da sağlık uygulamalarında başarılı bir grafik çizdiği görülen Türkiye'nin araştırma alanlarında daha etkisiz bir duruma itilmesine ve uluslararası çalışmalardan büyük oranda dışlanmasına yol açacaktır.

İyi işleyen demokratik bir toplum düzeni her şeyden önce doğru bilgiye, bilime dayanmak zorundadır. Bu son salgın da ülkemizde ve bütün dünyada bilime ve akla güvenmenin önem ve önceliğini bir kere daha göstermiştir.

Yetkililere ve kamuoyuna saygıyla duyurulur,

Bilim Akademisi Yönetim Kurulu

yapabilme hakkına sahip olduğunda kuşku yoktur.” AYM, *Kemal Gözler (2) Kararı*, B. No. 2015/5612, 10.12.2019 "38. Bir akademisyenin araştırma yapmasının ve bulgularını yayımlamasının akademik özgürlüğün bir parçası olduğunda kuşku yoktur. Buna ilave olarak Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin akademik özgürlüklerin akademisyenlerin araştırma, mesleki uzmanlık ve yeterlilik alanlarındaki görüş ve fikirlerini -söz konusu fikirler tartışmalı olsa veya rağbet görmese dahi- ifade etme özgürlüğünü de kapsadığı düşüncesine katılmaktadır. 39. Şüphesiz akademisyenlerin her söylediklerinin mutlak anlamda doğru olduğu söylenemez. Bununla beraber birbirlerinden farklı, alternatif bakışların herkes için daha doğru düşünme imkânı yarattığı, üzerinde uzlaşılmış bir gerçektir. Dolayısıyla akademisyenlerin en kritik ve hassas meselelerde en güçlü görüşlere bile karşı çıkabilmesi, bir toplum ve ülke için hayati derecede önemlidir.”

⁶ <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01108-y>

12 Mayıs 2020